

20. yüzyılın başında Anadolu'da hekimliğin aynası: Hekim dergisi

Prof. Dr. Fahri Ovalı

Orta öğrenimini Özel Darüşşafaka Lisesinde tamamladı. 1985 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1996'da doçent, 2003'te profesör oldu. 2003-2005 yıllarında Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev yaptı. 2005 yılından beri Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesi Klinik Şefliği'ni yürütmektedir. 9 kitapta editörlük yapan Dr. Ovalı'nın ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış 200'den fazla makalesi mevcuttur.

On dokuzuncu yüzyılın sonu ve Yirminci yüzyılın başında Osmanlı Devleti'ndeki hekimliğin durumunu anlayabilmek için o dönemde yayımlanan süreli yayınlara ve devlet arşivlerine bakılabilir. O dönemde, Trabzon'da yayımlanan "Hekim" dergisi, bu konuda bize çok önemli bilgiler vermektedir. Bu dergi, bir yandan değişik tıbbi konular hakkında halkı aydınlatıcı bilgiler yayımlamakta, bir yandan halk sağlığıyla ve sağlık politikaları ile ilgili sorunlara eğilmekte, bir yandan da hekimlerin sorunlarına ilişkin görüşleri ve çözüm önerilerine yer vermektedir. Dönemin zor şartları altında böyle bir derginin yayımlanması oldukça ilginçtir. Değişik kaynaklarda, Hekim dergisinin Anadolu'da Yayınlanan ilk Türk tıp dergisi / gazetesi olduğu ifade edilmektedir.

Hekim dergisi, Hicri 1326 (Miladi 1908) yılında yayımlanmaya başlamıştır. Dergi kendini, "Umumun sıhhatine ve memleketin kavaid-i sıhhiyesine hadim" yani "Toplumun sağlığına ve ülkenin sağlık kurallarına hizmetkâr" olarak tanımlamıştır. On beş günde bir yayımlanan derginin sorumlu müdürü olarak Eczacı Ö. Dursun gösterilirken, başyazar olarak da Doktor H. Eyüp belirtilmektedir. Dergide yer alan çocuk hastalıkları ile ilgili bilgilerin gözden

geçirilmesi, o dönemdeki tıbbi bilgilerin düzeyini göstermesi ve günümüze yansımaları açısından ilginç olabilmektedir. Bu bilgiler, halkın anlayabileceği bir dille anlatılmış ve pratik olarak yapılması gerekenler detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. O dönemdeki en önemli sağlık sorunlarının başında salgın hastalıklar gelmektedir. Özellikle Trabzon gibi, ticari hareketliliğin yoğun olduğu şehirlerde, salgın hastalıklar daha fazla önem kazanmaktadır. Kolera, sıtma, veba, çiçek ve frengi gibi salgın hastalıklarla mücadele kapsamında, Karantina teşkilatının kurulması, tebhirhanenin faaliyete geçirilmesi ve bu konularla ilişkili hekimlerin ve sağlık personelinin görevlendirilmesi, memleket tabipliği, vilayet sıhhiye müfettişliği gibi görevlerin tesis edilmesi, numune hastanesi gibi hastanelerin kurulması, eczanelerin açılması, devletin konuya verdiği önemi göstermektedir. Özellikle çocukları tehdit eden bir diğer salgın hastalık ise kızıldır. Hekim dergisinin 4. sayısında kızıl hastalığı ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir:

Kızıl (Kırmızıye): *Yavrularımızın başına bela olan korkunç hastalıklardan birinci mertebede bulunan kızıl hastalığıdır. Gerçi kuşpalazı hastalığı daha ziyade tehlikeli ise de bugünkü günde müessir ilacı yani serumu olduğu için buna nispetle ehvendir. İnsan yavrusunun en korkunç geçidi, iki yaşıyla on*

yaşı arasındaki zamandır. ... Dünyanın her yanında görülegelen bir hastalıktır. Bazı yerlerde daimi yani yerlidir, bazı yerlerde gelip geçicidir. Böyle gelip geçtiği zaman bazı seneler pek şiddetli gelir. Birçok yavrularımızın sevimli hayatlarını söndürür. Kurban eder. Alıp götürür. Nitekim geçen seneler Trabzon havalisi de epeyce telefat verdi. Bazı seneler de hafif geçer. Bir tutulan bir daha tutulmaz. Tabir-i ahirle, muafiyet verir. Ve çok çabuk bulaşır bir hastalıktır. Kızıl hastalığına tutulmuş bir hastanın kaffe eşyası bulaşıcıdır. Yatak takımları, çocuk oyuncakları, hatta ev kedileri hastalığın mikroplarına birer yuva olmuştur. Bu hastalığın bulaşması o kadar kolaydır ki, postalar vasıtasıyla giden mektuplarla da sirayeti bugün meydana çıkmıştır.

Kızıla uğramış bir çocuğun yanına varılır. Odanın içerisinde birçok tozlar vardır. Hastalığın mikropları bu tozların üzerinde bulunabilir. Oraya giren şahsın elbiseline konar. O şahıs bir başka haneye gider, mikrobu nakleder. Binaenaleyh sonradan gittiği hanedeki çocuk yirmi dört saat veya üçüncü veya yedinci gün hastalığa yakalanır. İşte hastalık mikrobunun vücuda girip de hastalığı hasıl ettiği zaman arasındaki vakte (devr-i terih) namını veriyoruz. Bir de bakarsınız ki, zavallı yavru mahzun, eski neşesini kaybetmiştir. Birkaç saat sonra vücuduna bir titreme gelir. Bunu

müteakip çırpınıp duruyor. Kendini öteye beriye atıyor. Sonra elinizi vücuduna dokunursanız, vücudunun ateş gibi yandığını hissedersiniz. Nabızı yüz kırk, yüz elli bulmuş ve termometreyi koltuğunun altına koyup bakarsanız ateşi 40-41 dereceye çıkmıştır. Midesi bulanır, yediği yemeği daha sonra yumurta akı, yumurta sarısı kusmağa başlar. Bu sırada bir iki defa amel olur, bazılarında amel olmaz. Ağzını açar bakarsanız dilinin üst tarafı beyaz ve kirli, kenarlarıyla tepesi kıpkırmızı olduğunu görürsünüz. Çocuğun burnunu sol elinizin baş ve işaret parmağıyla hafifçe sıkınız. Zavallı yavru nefes almak için ağzını açacaktır. Derhal sağ elinizde tutmakta olduğunuz madeni bir çorba kaşığının sapını dilinin üzerine basıp boğazına bakarsanız bademciklerin şiş ve kırmızı olduğunu ve bu kırmızılığın gittikçe koyu kırmızı bir renk alarak boğaza, boğazının yelkenine doğru yayılmakta olduğunu göreceksiniz. Çocuk şiddetli bir susuzluk his eder, su ister, suyu içerken boğazının ağrıdığını, sızladığını size söyler. Hatta bazen, suyu bile içemez, su burnundan gelir. Lakırdıyı burnundan konuşur. Bir, iki gün sonra dışarıdan boğazının ön ve yan tarafları ve göğsü kızarır. Bu kızartı evvela ufak ufak lekeler olup bu lekeler yekdiğerleriyle birleşir. Derece derece tekmil vücudun her tarafına yayılır. O suretle ki yavrucağın vücudunu çıplak yapıp bakarsanız vücudu sanki al kanla badana olmuştur. Onun için bu hastalığı kırmızı humma diye biliriz. Vücudunun bir tarafına parmağınızı basarsanız muvakkaten bu kırmızılık kaybolur, parmağınızı kaldırdığınız müteakip kırmızılık yine avdet eder. Bu zamanda dili beyazlığını kaybederek çilek veya kiraz rengi gibi kıpkırmızı olur. Altıncı veya dokuzuncu güne kadar çocuğun boğazının şişi, vücudundaki ateşi, çırpınmalar, sayıklamalar devam eder. Nihayet, vücudunun derisi soyulmaya başlar. Küçük ve bazen büyük pullar şeklinde parçalar düşer. On beşinci gün bu da hitam bulur. Zavallı yavru hastalıktan kurtulur...

Tedavi: Hastanın yanına yanaşmamak ve hastalığa yakalanan çocuğu derhal diğerlerinden ayırmaktır. Soğuk aldirmamak şartıyla hastanın odası serin yani yaz sığağı derecesinde olması şarttır. Yatağı ve giydiği elbiseyi sık sık değiştirmek lazımdır. Hastanın su içmesine müsaade olunabilir. Yemeği süttten başka bir şey olmayacak ve hastalığa tutulur tutulmaz üç yaşına kadar olanlara iki kahve kaşığı hint yağı, üç yaşından yedi yaşına kadar olanlara iki kahve kaşığı, yedi yaşından on yaşına kadar olanlara üç kahve kaşığı hint yağı verilecektir. Çocuğun boğazını süzölmüş limon suyuyla yıkayınız. Veya yüz dirhem sıcak suda üç dirhem asit borik eritiniz. Suda kaynamış ve sonra ateşte kurumuş temiz bir bezi buna batırıp boğazını günde üç dört defa yıkayınız. Bunun yerine yüz dirhem suda bir

dirhem tenkar ettirip kullanılabilir. Veya her vach-i ati mahlulden günde iki defa çocuğun ağzını, boğazını temizlemelidir... Boğazının her iki tarafına dışarıdan sıcak suya batırıldıktan sonra suyu sıkılmış sıcak bezler koyunuz. Hastanızı daima yüksek yerde yatırınız. Yukarıda tarif ettiğimiz alametlerden müterafık gördüğünüz hastalık bu suretle şifayab olur. Eğer vücudun ateşi kırk bir kırk ikiyi bulur, nabız sayılamayacak derecede çok olur, çırpınmalar, tepinmeler, yataktan dışarı sıçramalar ziyade olursa derakap yavrunuzu banyo yapacaksınız. Hastayı çıplak olarak boş bir banyo kabı derununa koyacaksınız. Vücudu üzerine yarım dakika sürmek üzere sıcaklığı yirmi dört derecelik suda üç kova dökceksiniz. Yahut hastayı meşin bir karyolada yatırınız. Kokulu sirke ilave edilmiş yirmi derecelik sudan iki kova miktarı olmak üzere adı yıkanma gibi hastanızı yıkayınız. Hasta ıslak olduğu halde pamuklu bir örtüye sarıp yatağına yatırınız. Üzerini tekrar örtünüz. Veya bu banyoyu hammavi şibh-i tifo hastalığında yaptığımız banyolar gibi yapınız. Banyo suyunun derecesini 24 ediniz. Bir çinko banyo kabını hastanın yatağının yanına getiriniz. Hastayı çırpıplak edep banyonun içine koyunuz. Ve suyun derecesini 21 dereceye indirmek için yavaş yavaş soğuk su ilave ediniz. Soğuk su ilave ettikçe banyodan o miktarda su boşaltınız. Bu kararda boynada on iki dakika tutulmalıdır. Ba'de banyodan çıkartmalı, sonra yün bir örtüye sarıp yatağına yatırınız. Ve kendisine nane veya kahve mu-kavli veriniz. Bu banyoyu günde dört beş defa tekrar ediniz. İşte fennin icabatı olan iş bu tedabire dikkat ederse-niz hastanız şifayab olur. Emraz ü tedavi-i etfal tabibi mütehas-sis Giresun belediye tabibi Şaban Hilmi.

Derginin 5. sayısında, "Emzikli valide-lerin gıdası ne olmalı?", 7. sayısında kızamık hastalığı, 9. sayısında boğmaca öksürüğü, 17. sayısında kuşpalazı (difteri), 24. sayısında kabakulak, 23. sayısında yine "boğmaca-horoz öksürüğü" başlıkları altında çocuk hastalıkları ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Ayrıca, verem, kolera, çiçek hastalığı, hayvan hastalıkları, parazit hastalıkları, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve cinsel sağlık, aşılar, abortus, sünnnet gibi çok değişik konular hakkında da detaylı bilgiler verilmekte, "insan nasıl yaşamalı" gibi konulara da temas edilmektedir. Dergide, değişik tıbbi müstahzarların ilanları ile doktorlara ait ilanlar da yer almaktadır. Yukarıda alıntılanan metinde görüldüğü gibi, kızıl hastalığının semptom ve bulguları oldukça gerçeğe yakın bir şekilde tarif edilmiştir. Ancak hastalık etkenlerinin tam olarak tanımlanamaması ve antibiyotiklerin mevcut olmaması nedeniyle tedaviler, günümüz tedavilerinden tamamıyla farklıdır. Ateş sırasında görülebilecek konvülsiyonlar da gerçeğe

Ülkenin en çalkantılı döneminde Anadolu'da böyle bir derginin yayımlanmış olması gerçekten takdire şayan bir olaydır. O günden bu güne ülkemizde tıp dergiciliğinde önemli gelişmeler meydana gelmiş olmasına rağmen, benzer dergilerin çıkışı ancak çok uzun bir süre sonra mümkün olabilmıştır. Bu bağlamda düşünülürdüğünde, Hekim dergisi, tarihimizde bir iftihar vesikası olarak öne çıkmaktadır.

oldukça yakın bir şekilde tarif edilmiştir. Hastalıkların iyileştirilmesi için yoğun gayret gösterildiği aşikârdır. Bulaşıcı hastalıklardan korunmada izolasyon önlemlerinden ve el yıkamadan bahsedilmesi, şahsi eşyaların kullanımının yasaklanması ve ateşli havaleden korunma önlemlerinden bahsedilmesi, modern tıbbin uygulamaları ile tam bir uyum içindedir. Ülkenin en çalkantılı döneminde Anadolu'da böyle bir derginin yayımlanmış olması gerçekten takdire şayan bir olaydır. O günden bu güne ülkemizde tıp dergiciliğinde önemli gelişmeler meydana gelmiş olmasına rağmen, benzer dergilerin çıkışı ancak çok uzun bir süre sonra mümkün olabilmıştır. Bu bağlamda düşünülürdüğünde, Hekim dergisi, tarihimizde bir iftihar vesikası olarak öne çıkmaktadır.

Kaynaklar

Gülten Dinç. Arap harfleri ile Türkçe basılmış tıbbi süreli yayınların incelenmesi ve İstanbul kütüphaneleri tıbbi süreli yayınlar toplu kataloğu (1849-1928), Doktora tezi, İstanbul 1989

Mustafa Çulfaz. Anadolu'nun ilk tıp gazetelerinden Hekim. Serander/Trabzon Tabip Odası yayını, 2007, Trabzon.